

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

В'ячеслав Липинський: повне зібрання творів, архів, студії. – Т. 1: Суспільно-політичні твори (1908-1917) / Ред. кол.: Я. Пеленський (гол. ред.), І. Гирич, О. Проценко, Г. Папакін, Г. Сварник, Т. Осташко. Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ. – К.: Український письменник, 2015. – 784 с. – (Твори).

Рецензований том відкриває нову серію 25-томника праць В'ячеслава Липинського та містить усі відомі на сьогодні твори видатного суспільного мислителя та історика, друковані як окремими книжками («Шляхта на Україні», 1909), так і в часописах «Przegląd Krajowy» («Пшегльонд крайовий») (1909), «Рада» (1908–1912), «Літературно-науковий вістник» (1908–1912), «Украинская жизнь» (1912), «Діло» (1910). До цих праць тематично долучається також програма Української хліборобсько-демократичної партії, що вийшла друком у жовтні 1917 р. в Полтаві. Надруковано і кілька рукописів, знайдених в архівосховищах. Основу збірки становить ідеологічна публіцистика В. Липинського, та наявність політичного трактату «Шляхта на Україні» (вперше друкованого українською мовою) та програми Хліборобсько-демократичної партії робить цей том за змістом суспільно-політичним. Загалом оприлюднено 42 праці, більшість із них видавалася лише один раз за життя Липинського. Наклад видання 1000 примірників. Промоторами видання стали дві поважні наукові інституції – Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ. Як зауважує в нещодавньому інтерв'ю один із упорядників видання, знайий історик Ігор Гирич, «загалом, видання томів відбувається дуже повільно. ... Держава в нас фінансує тільки окремі наукові проекти. Та й то не всі. І чомусь проект Липинського не є пріоритетним ні для нашої Академії наук, ні для нашої держави. Хоча до підготовки цього видання долучились науковці Інституту української археографії і джерелознавства (НАН України). Тож можна сказати, що він академічний. Але йдеться передусім про ініціативу конкретних науковців, а не Академії у цілому»¹.

Видання має таку структуру: після «Переднього слова від редакторів» йде передмова Ігоря Гирича, де аналізується історіософія дореволюційного періоду діяльності В. Липинського, далі слідує розміщені за хронологією та місцем публікації тексти творів В'ячеслава Казимировича, подані одночасно мовою оригіналу і в українському перекладі (напр., статті з тижневика «Пшегльонд крайовий»). Тексти В. Липинського відтворені за сучасним правописом зі збереженням усіх лексичних особливостей авторської мови. Підрядкові примітки автора позначені латинськими літерами a, b тощо, примітки редакції подаються через «зірочку». Слід відзначити бездоганне високопрофесійне археографічне опрацювання матеріалів. Уміщені також додатки, які розкривають передусім теми, заторкнуті у працях В. Липинського. Зокрема широко представлено публікації симпатиків В. Липинського з газети «Рада» за 1908–1911 рр. у зв'язку з т. зв. справою провокатора Раковського (статті й нотатки В. Піснячевського, С. Єфремова, М. Лозинського, фейлетон С. Черкасенка). Відтворені без редакційних змін (як історіографічні пам'ятки) дві статті професора Я. Пеленського (україномовна 1957 р. та німецькомовна 1961 р. в перекладі). Тексти В. Липинського супроводжують високопрофесійні, по суті вичерпні коментарі [с. 605–708]^{*}, виконані співробітниками Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Наталією Черкаською та Григорієм Стариковим за участі Світлани Панькової. Завершується книжка іменним покажчиком, укладеним Георгієм Папакіним, Наталією Черкаською та Григорієм Стариковим.

У «Передньому слові від редакторів» [с. 13-16] стисло викладено концепцію

* Тут і далі в квадратних дужках посилання на рецензовану працю.

рецензованого тому та сформульовано кілька засад щодо змісту дореволюційних публіцистичних творів В. Липинського. Зазначено, що ще в 1950-х рр. професор Я. Пеленський висловив думку про демократичний період світогляду В. Липинського, який закінчився в нього після розчарування практикою української націонал-демократії в часи будівництва Української Народної Республіки. Відтепер оприлюднені й критично осмислені праці В. Липинського дають повне підтвердження таким інтерпретаціям, переконуючи у наявності генезису поглядів В. Липинського «від консервативно-демократичних до 1917 р. до суто консервативних у 1917–1931 рр.» [с. 14]. Упорядники зауважують, що «до 1917 року В'ячеслав Казимирович ще не був тим ідеологом українського гетьманства, яким став, очоливши Український хліборобсько-державницький союз і виконуючи функції ідеолога гетьмана у відставці Павла Скоропадського» [с. 13]. Сформульовано також кілька концептуально важливих тез. По-перше, наголошується, що, будучи консерватором у 1900–1914 рр., В. Липинський орієнтувався, з одного боку, на українську націонал-демократію, з іншого, контактував і з українською соціал-демократією. «Українське політичне життя він розглядав не як перевагу якогось окремого напрямку, а як спільну акцію представників усього спектру суспільно-політичного руху від лівого до правого крила. Позаяк об'єктивно більшість діячів орієнтувалися на націонал-демократію, її як рівнозначно віддалену від крайньо лівих і правих поглядів В. Липинський, очевидно, мав вважати об'єднуючим фактором – флагманом боротьби за політичну окремішність України» [с. 14]. По-друге, зазначається, що В. Липинський намагався узгодити демократичну концепцію українського розвитку соціалістичного і буржуазного відламів політичних сил з нечисленим консервативним національним елементом. «Причому цих націонал-консерваторів він намагався індоктринувати демократично-республіканськими ідеями, – зробити консерваторами з лівими поглядами» [с. 14]. В'ячеслав Казимирович сподівався захопити ідеями національного консерватизму центристів-демократів – лідерів Товариства українських поступовців (ТУП) – М. Грушевського, С. Єфремова, Є. Чикаленка, О. Лотоцького, Д. Дорошенка, С. Петлюру, перетворити їх із переконаних федералістів на самостійників. Третє: В. Липинський намагався до 1914 р. будувати суспільно-політичне життя Наддніпрянщини на принципах злагоди та ідеологічного консенсусу. Але практика 1917 року спростувала його надії: демократія в особі Центральної Ради та партій, що її підтримували, відкинула консервативний концепт як ретроградний і реакційний – тому надалі В. Липинський розглядав демократів як руйників державності й анархістів. Четверте: у своєму осмисленні українського життя В. Липинський ішов від синтезу через антитезу до нової синтези. Синтетичним було його бачення українського життя у 1908–1914 рр. Антитезою була його діяльність на чолі УСХД у 1920–1926 рр. Кінець 1920-х років уже пройшов під прапором боротьби з монархічним конформізмом і бонапартизмом усередині консервативної течії. До нової синтези прийти йому не дав короткий час життя. «Сутність філософського доробку В'ячеслава Липинського – у формулюванні не стільки засад питомого українського монархізму, скільки широкого спектру ідей у площині національної консервативної традиції», – такого висновку доходять упорядники видання [с. 15]. Також вони слушно наголошують, що «сьогодні думки В. Липинського передреволюційної доби, людини, якій тоді було лише 30 років, вражають своєю актуальністю, глибиною і мудрістю нас, людей початку XXI століття. Сучасна Україна потребує його висновків, закликів, рецептів будівництва Нової України. Ми стаємо політичною нацією, формулу якої висловив сто років тому В'ячеслав Казимирович у концепті територіалізму. Сьогодні ми переконуємося у слушності пророчих слів В. Липинського, що справжніми патріотами української землі можуть бути не лише українці з походження, а передусім українці за політичним вибором, які цей вибір роблять, визнаючи пріоритет української культури. В умовах російської агресії ми відчули цінність власної держави, ту цінність, яку широкому загалові українців намагався прищепити В. Липинський напередодні подій Української революції. ... Сьогодні, нарешті, публіцистика В'ячеслава Липинського приходить до масового українського читача. Читача, який хоче знайти в його працях відповіді на запитання, якою дорогою треба йти» [с. 16].

У блискучій новаторській статті «Політична публіцистика В'ячеслава Липинського (1908–1917)» Ігоря Гирича в широкому історичному контексті ґрунтовно проаналізовано тексти творів головного героя, генезис і еволюцію поглядів В. Липинського від демократичних до консервативних, з'ясовано суперечливі моменти в тлумаченні його публіцистичної спадщини, зроблені важливі концептуальні висновки, які мають неабияке значення для подальших студій над творчістю видатного консерватора. Характерно, що солідна за обсягом [с. 17–95] розвідка І. Гирича містить ряд проблемних ліній, які утворюють у статті кілька самостійних структурних підрозділів: 1) В. Липинський і українська демократія на початку ХХ століття (ставлення демократів до В. Липинського; взаємини з провідником національного руху Михайлом Грушевським; з видавцем газети «Рада», спонсором багатьох культурологічних складових «українського проекту» та одним із лідерів політичного життя підросійської України, «представником консерватизму наддніпрянського типу» Євгеном Чикаленком), 2) взаємини з українською соціал-демократією (А. Жуком, Л. Юркевичем, В. Винниченком, Маркіяном Меленевським, Олександром Скоропис-Йолтуховським та Богданом Ярошевським), вироблення спільної лінії щодо української окремішності, 3) взаємодія з польськими політичними й культурними силами в Україні; 4) історіософія В. Липинського в його політичній публіцистиці (співвідношення консерватизму з демократизмом у політичних побудовах; народництво в історіографії В. Липинського – у фарватері традиційної української демократичної історіографії; співвідношення класового і національного; революційність для здобуття незалежності; концепт «українська шляхта»; розмежування з польськістю; лідерська функція шляхти в українському суспільстві; поняття «нація», «територіалізм», «самостійність» у історіософії В. Липинського).

І. Гирич акцентовано наголошує, що «В. Липинський до 1917 року не розрізняв питання демократії як репрезентації влади народу через волевиявлення і проблеми справедливої влади еліти над широкими народними масами» [с. 19], бо розумів під демократією «обов'язок майновитої верстви стосовно народу» [с. 18]. Окреслюючи інтелектуальний клімат, у якому формувалися погляди публіциста, Ігор Гирич звертає увагу читача на те, що В. Липинський творив у добу неоромантизму, в період, коли «відбулося розчарування пізнавальними, а головне – мобілізаційними можливостями позитивізму як філософії, спрямованої на реанімацію політичних можливостей старої землевласницької еліти. Дарвінізм і кантіанство вивели на арену історії маси, які, крім марксистської доктрини, підпадали й під інші філософські інтерпретації...» [с. 20]. В. Липинський, пише історик, здійснив свого роду спробу «повернути назад колесо історії й відродити до політичного життя, здавалося б, назавжди відмерлий шляхетський клас». На відміну від Володимира Антоновича, намагався «не лише сам залишитися шляхтичем, а й повести за собою всіх інших землевласників Правобережжя, оголосивши їх усіх уже не польською, а українською шляхтою» [с. 21]. Проаналізувавши «коріння ідентичності» мислителя, автор переконливо доводить, що «український вибір для «поляка» В. Липинського був природним», й «природним було, що свою літературну діяльність В. Липинський розпочав українською мовою. ... Польською він писав лише з мотивів тактичних, для вербування в число адептів українства людей польської культури» [с. 20–21].

Звертаючись до проблеми «В. Липинський і українська демократія на початку ХХ століття», І. Гирич обґрунтовує неминучість співпраці останнього з провідниками центристського напрямку українського руху, наполягаючи на тому, що «до революції творити праву партію без спілки із загальнодемократичним рухом було неможливо через ембріональний стан правих сил національної орієнтації. ... Усе тоді наявне в українській публіцистиці, художній та політичній літературі мало народолюбний характер і спонукало до засвоєння вже відпрацьованих у демократизмі постулатів українства у виконанні її класиків Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова, В. Антоновича, М. Драгоманова та М. Грушевського...». В. Липинський не відмовлявся від свого шляхетства, правих поглядів та самостійництва, і, «залишаючись консерватором ізсередини, назовні демонстрував прихильність до демократичних постулатів.

Це давало можливість робити спільну загальнодемократичну справу, збагачуючи український рух незнаними до того, несподіваними, ба навіть революційними за своєю суттю ідеями» [с. 24].

Одночасно зауважимо, що в тлумаченні науковцем питання про взаємодію В. Липинського з представниками ліволіберальної національно-демократичної течії в українстві є кілька моментів, які уявляються дискусійними. Так, І. Гирич твердить, що перша генерація «політичних українців Наддніпряни», до яких він зараховує групу молодокраїнців навколо видавничого проекту «Вік» (Сергій Єфремов, Олександр Лотоцький, Василь Доманицький, В'ячеслав Прокопович, Володимир Дурдуківський, Федір Матушевський), так само, як і В'ячеслав Липинський на той час, була значною мірою «демократичними консерваторами». Дослідник влучно відзначає такі риси їхнього світогляду, як заглиблення в українську традицію, органічне несприйняття соціального радикалізму більшовицького переустрою суспільства, пошук компромісу між майновитим прошарком і народним загалом, шанування приватної власності на землю, відкидання принципу соціалізації та удержання землі, що характеризував російський радикальний підхід до аграрного питання [с. 27]. Погоджуючись з цією характеристикою, ми все ж не можемо остаточно пристати до думки щодо «консерватизму» цих діячів. Як здається, в світогляді більшості з них гармонійно поєднувалися ідеї національного визволення, визнання цінності людської індивідуальності та потреби наділення її широким комплексом прав і свобод, потреби політичної модернізації, гасла соціального реформаторства. Отже, більш адекватним нам уявляється інший термін, що застосовує І. Гирич щодо цієї групи однодумців, майбутнього ядра УДРП – «центристська партія», «центристські сили» [с. 27–28]. Можливо, придатними були б також такі дефініції, як «новий лібералізм», «соціальний лібералізм», «легальне народництво».

Крім того, І. Гирич детально розглядає питання щодо ставлення видатних представників української національної демократії до В. Липинського. Особливо цінними є його трактування стосунків В. Липинського та М. Грушевського, який на той час був уже відомим істориком та організатором української науки. І. Гирич пише: «... варто окремо наголосити, що В. Липинському йшлося про обов'язкове схвалення М. Грушевським своїх політичних дій. Йому було важливо, щоб М. Грушевський не сприймав його акцію по праці серед спольщеної верстви шляхти як свою сепаратистську роботу, як акцію на власну руку, не узгоджену на загальноукраїнському рівні. Натомість В. Липинський хотів, щоб М. Грушевський його громадську діяльність сприймав як частину всеукраїнської демократичної справи. ... Це звернення до М. Грушевського свідчить про: 1) визнання останнього провідником українського руху, у якому В. Липинський бере участь як відпоручник лише спольщеної шляхти; 2) що В. Липинський визнавав цей рух переважно демократичним, до якого мала б допасуватися консервативна група римо-католиків. ... В. Липинський надзвичайно цінував контакти з М. Грушевським, ставлячи їх, вочевидь, вище за взаємини з іншими демократами. Пієтет до професора в нього залишився навіть після внутрішнього конфлікту із львівським професором через історію з «Історією України» Миколи Аркаса, коли голова НТШ без дозволу і попередження В. Липинського дописав до його фактографічної і безпристрасної за суттю рецензії свою упереджену і нищівну критику книги» [с. 37-39]. Показово, що в «Літературно-науковому вістнику» – часописі, яким опікувався М. Грушевський до 1914 р., В. Липинський співробітничав дуже мало. Більшість своїх статей суспільно-політичного характеру він намагався друкувати в «Раді». 1911 р. у «ЛНВ» з'явилася лише одна його стаття політичного характеру – рецензія на книжку Леона Василевського «Україна і справа українська» [с. 468-479]. Стаття ця, після публікації праці «Шляхта на Україні» та статей у «Пшегльонді крайовому», була «концентрованим виразом ідеї територіалізму та чіткого розмежування зі ставленням польської соціалістичної партії до ідей української окремішності» (с. 41). У ній В. Липинський непрямо полемізував і з М. Грушевським, який відстоював етноцентричний принцип будови нації [с. 42].

Шляхи В. Липинського й іншого видатного представника наддніпрянської націонал-демократичної течії, видавця і мецената, фундатора УДРП і одного з провідників ТУП Євгена Чикаленка перетнулися у 1910–1912 рр. в газеті «Рада». Є. Чикаленко був дуже зацікавлений у співпраці В. Липинського з газетою. Часто замовляв йому статті, але В'ячеслав Казимирович писав туди без особливої охоти, бо «Рада» не сповідувала самостійницької ідеології, а була підкреслено газетою федералістичного спрямування. Порівнюючи політичний світогляд Липинського та Євгена Чикаленка, дослідник доходить висновку, що «як і В. Липинський, Є. Чикаленко був фактичним ідеологом середнього українського класу. Він вважав, що лише дрібний і середній власник буде зацікавлений у перемозі української революції, підтримуватиме українську державу, національну культуру, а також творитиме матеріальну базу, економічну основу процвітання України» [с. 43-54].

Стосовно розуміння В. Липинським проблеми українсько-польської взаємодії дослідник зауважує: «Тривалий час польського панування в Україні, багатовіковий польський «стан посядання» привчив українців сприймати поляка як априорі чужу людину, ворожу силу. В. Липинський, прийшовши до концепції територіалізму, на суспільствознавчому рівні зняв ту проблему, об яку билосся, як хвиля об залізний мур, не одне покоління українських інтелектуалів. Він мав вирішити дуже складне теоретичне завдання: як досягти української незалежності і розв'язати при цьому проблему спротиву польського населення цьому завданню. Нашому консерваторові йшлося про створення такої психологічної колізії, яка б дозволяла людині-«поляку» в Україні не просто змиритися з думкою про відмову від польського державного панування, а й одержати вдовolenня або принаймні на емоційному рівні толерувати прихід до влади у Правобережній Україні українських сил. ... Територіалізм означав етапність шляху культурного поляка до українства. На перших порах він просто відмовляється від ідеї відновлення в Україні «історичної Польщі» і ставить перед собою завдання служіння культурним і політичним інтересам українського народу, на другому етапі – засвоює українську мову і культуру як свою і стає до лав української еліти разом з етнічними з походження українцями. ... Завдання це В. Липинський вирішував через тижневик «Пшегльонд крайовий» [с. 63-65].

Проаналізувавши громадсько-політичні погляди В. Липинського у 1908–1917 рр., І. Гирич детально зупиняється на такій важливій складовій його політичної публіцистики, як ставлення до ідеї української суверенної держави. Він обґрунтовано доводить, що територіалізм за своєю суттю у В. Липинського заміняв концепт самостійництва, бо для досягнення останнього потрібний був принцип територіалізму; територіалізм для нього був стратегічним шляхом до осягнення української політичної окремішності. «... Територіалізм В. Липинського був семантичним синонімом поняття «самостійність» [с. 89]. Історик також акцентує увагу на такому важливому досягненні інтелектуальної праці Липинського (реалізованої, знову ж таки, в дореволюційний час переважно засобами публіцистики), як порушенні «порочної української традиції національну приналежність визначати за становим походженням», згідно з якою, якщо людина шляхтич – то поляк, робітник на заводі, військовий або чиновник – то росіянин, торговець – єврей, підприємець – росіянин, поляк або єврей. Для українців лишався єдиний селянський стан (до нього за родом занять треба зарахувати і козаків колишньої Київщини та Гетьманщини). «Суспільна думка народницької школи ще й робила з цього безрадісного явища особливе українське досягнення, особливий український шлях. ... Антонович вивів із цього формулу особливого українського національного типу... Навіть український соціалізм запозичив це безкритичне схилання перед ідеєю «мужицької» нації» [с. 79-80].

Слушним є висновок І. Гирича щодо подальшої ідейної еволюції Липинського, щодо того, «яким би був синтез філософії батька українського консерватизму, якщо тезою була передреволюційна творчість, а антитезою запереченням-протиставленням еліти і народу була його творчість 1920-х років. Можливо, на новому рівні осмислення проблеми співвідношення еліт і народної маси В. Липинський зміг би відшукати той консенсус, той баланс, який ми спостерігаємо у творах, написаних між 1908 і 1917 рр.» [с. 95].

Перечитуючи вміщені в виданні тексти В. Липинського, зазначимо, що увагу сучасного читача має привернути стаття мислителя «Україна чи Русь?», написана з приводу виступу «відомого і заслуженого дослідника історії нашого краю» польського науковця Александра Яблоновського (твори якого він знав і шанував) у №№ 95 і 96 «Dziennika Kijowskiego». Метою статті було «застерегти польське суспільство від небезпеки, що загрожує йому з боку «українофільських» ідей» [с. 299]. «Незважаючи на те, що всю статтю написано з вигаданого приводу, бо ж, як виявилось, ніхто з українців навіть у гадці не мав ніякої «державно-правової зміни номенклатури русинів», а також на те, що засторога від українофільства, спрямована суспільству, де верховодять вшехполяки, принаймні передчасна, не можна не звернути уваги на голос Шановного Історика, думку якого ми надто навчилися цінувати, щоб обминати її легковажним мовчанням...» [с. 299], – так розпочав свою відповідь Липинський. «Чи варто сьогодні, коли «піднятий меч опустився», в ім'я вигадки роз'ятрювати зарубцьовані рани, чи варто повторювати те, результати чого не тільки надто відомі в минулому, а й зрозумілі для майбутнього?» [с. 307] – ця думка видатного діяча актуальна не лише стосовно історії складних українсько-польських відносин, які в наш час, здається, остаточно гармонізувалися, але й взагалі стосовно багатьох проблем в мозаїчній картині взаємовідносин українського народу з іншими етносами.

Символічною в світлі сучасних українсько-російських «боїв за історію», боротьби за перерозподіл культурно-літературної спадщини XIX – початку XX ст. виглядає також праця В. Липинського «Гоголь – Залеський». «Два великі українці. Перший – видатний російський письменник, другий – відомий польський поет, – читаємо в ній. – Ім'я першого лунає тепер в усій Росії. І слушно: адже Гоголь – її культурний набуток із широких українських степів, здобутий працею російської державності. Росія сьогодні пишається тим набутком ... а певна частина тієї Росії, галасливо вимахуючи ім'ям свого великого письменника, кидає те ім'я у вічі його рідним братам як очевидний знак перемоги, як грізне для України «memento»... А чи слушно? «Бо в Гоголя, – пише український критик Сергій Єфремов, – були, безперечно, дві душі: українська і російська. Одна молода, свіжа, овіяна чарівливими спогадами про далекий, милий серцю край, а друга – стареча, холодна, сувора, зі «службовими» прагненнями, з надмірною любов'ю до офіційної державності...». А цей козацький син, нащадок наказного гетьмана Правобережної України Остапа Гоголя, якого призначив Собеський, «сам не знав, яка його душа» ... і то була його трагедія, а водночас і трагедія величезної більшості його народу. Але і в Гоголя траплялися моменти усвідомлення цього і... протесту». «Але то був суто стихійний протест, – продовжує Липинський, – і логічні висновки спромоглися виснувати з нього тільки ті, яким сьогодні загрожують «старечою, холодною, суворою» душею великого російського письменника... Але марно... Адже буйного розвитку тієї другої «молодої і свіжої» душі не зможуть стримати ніякі погрози й ніякі сили» [с. 309].

Зворушливими, емоційно насиченими є публікації персоналістичного характеру, присвячені сучасникам В. Липинського: «Пам'яті Василя Доманицького» (1910) та «Світлої пам'яті доктор Йосип Юркевич» (1912). Полемічною, навіть із відстані часу, є вміщена в «Раді» стаття В. Липинського «За що ми повинні дякувати В. Антоновичу» [с. 402-405], в якій автор проводив думку про В. Антоновича не лише як про хлопомана, котрий вийшов з польської громади, а й як про творця нового типу політичного українця. Вражають глибиною думки дві біографічні розвідки В. Липинського: «Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII століття» (1909) [с. 264–277] й «Данило Братковський» [с. 277–297].

У статті «Край і народ» (1909) В. Липинський чітко формулює думку, актуальну в умовах кризової України, коли йде боротьба за збереження її цілісності, а більшість населення мріє про суспільний спокій, етнічну злагоду та економічний добробут в країні: «Ідеї націоналізму меншості: право панування «привілейованих» народів – та ідеї націоналізму більшості: «чий край, того й народ» – сьогодні вже не досить, бо вони породили розмаїту боротьбу та ненависть, поділили народи в краях і краї між народами-переможцями, створили боротьбу всіх проти всіх. Об'єднання знову

для спільної праці задля загальнолюдських ідеалів людей різних національностей, змушених жити поряд, і задоволення їхніх конкретних національних потреб, – одне слово, узгодження таких двох сьогодні суперечливих або силоміць поєднаних понять, як «край» і «народ», – стало метою нової ідеї, яка на нашому ґрунті прибрала назви «крайовості», або «територіалізму». Отже, територіалізм ми протиставляємо націоналізмові, та аж ніяк не самому поняттю «національність» і не патріотизмові в шляхетному значенні цього слова» [с. 317].

Нові акценти щодо конструювання політичного світогляду В. Липинського в добу Української революції 1917–1920 рр. надає вивчення написаного ним «Нарису програми Української Демократичної Хліборобської партії» (Полтава, 31 серпня 1917 р.) [с. 521-535]. Так, у розділі третьому – «Справи економічні» – читаємо про те, що «в справах економічних партія наша перш за все стоятиме за якнайширший державний контроль над національним хазяйством. Ми будемо домагатись, щоб держава давала всій народній продукції напрям, найбільше для всього українського народу корисний, і щоб вона сама виступала в ролі організатора тих сфер народного хазяйства, в котрих найбільше заінтересована вся нація. Для того в першу чергу повинні бути примусово викуплені і стати власністю української держави такі природні багатства, як вугільні копальні залізорудні, нафтові промисли, ліси і т. ін., і концесії на добування цих багатств не повинні ні в якому разі даватись приватним капіталістичним підприємствам або чужим державам. Поволі і інші великі промисловості (як сахарна, винокурна і т. п.) повинні бути об'єднані в одно державне національне підприємство, в котрім власники-капіталісти з самостійних підприємців перетворюються в пайщиків держави. Шкідливий для нації хаос приватного капіталістичного хазяйства, в якому інтерес приватного підприємця (часто в формі банків та промислових синдикатів) диктує свою волю національній продукції та порядкує анархічно продукційними силами нації, мусить бути обмежений не тільки зверху – якнайширшим державним контролем над національним хазяйством, а і знизу – організацією та об'єднанням народних продукуючих мас» [с. 529-530]. По суті, це є наміри соціалістичні (націоналізація, одержавлення ключових галузей економіки, активне втручання держави в економічне життя країни, критика стихійного капіталізму). Партія, ідеологом якої був В. Липинський, виступала також за поширення професійних спілок (які об'єднували як робітників, так і техніків, інженерів, агрономів, лісоводів тощо), за найбільший розвиток демократичного кооперативного руху у всіх його формах та відмінах, за демократичне законодавство в справах урегулювання відносин праці й капіталу, фінансових (напр., дешевий, всім доступний кредит), податкових (прогресивний податок на прибуток і спадщину), торговельних (монополія хліба і на речі першої потреби) та митних. В аграрному питанні В. Липинський та його однодумці мріяли про «майбутню Вільну хліборобську Україну як край високорозвиненого, інтенсивного фермерського сільського хазяйства» та декларували наміри знищити «величезні поміщицькі латифундії, котрі могли існувати тільки при дешевих робочих руках, темноті народній та піддержці пануючих держав, і – витворені панщиною – великі, скупчені та бідні українські села. Місце одних і других повинні зайняти розкинуті рясно по всій українській землі хутори трудового українського селянства» [с. 530]. Ці хутори пропонувалося здати в довічне спадкове користування без права поділу (майорат або мінорат). Планувалося радикальна аграрна реформа: утворення українського державного земельного фонду, в який мали увійти конфісковані казенні, кабінетські, удільні, монастирські тощо землі, а також землі приватних власників, котрі мали перейти за викуп по справедливій оцінці у власність держави поверх певної, установленної законом (не нижче трудової) норми. В. Липинський мріяв про те, що на цих землях буде працювати «український хлібороб, об'єднаний в могутні кооперативні товариства» [с. 531]. Ці висунуті Липинським гасла руйнують стандартне уявлення щодо постулатів класичного консерватизму. Економічна частина програми УДХП виглядає обміркованою, виваженою, логічною й, вірогідно, коли б історія дала партії та її лідерам такий шанс, мала б сприяти стабілізації й розквіту національної економіки, необхідною передумовою створення якої В. Липинський вважав набуття Україною дійсного суверенітету.

У ситуації українського сьогодення відома формула В. Липинського: «Без держави ми нацією не є, і без держави нею не будемо. Хто проти держави, той нищить ідею нації» зберігає свою значущість й дотепер, на порозі ХХІ століття. Актуальними є також думки консервативного мислителя про конструктивну роль еліти в суспільстві, про те, що українці мають формувати свою національну еліту на підставі принципу територіалізму й одночасно власного культурного простору, про потребу творення української нації за політичною (а не етноцентричною чи лінгвоцентричною) моделлю, про потребу соціальної злагоди й міжетнічної толерантності, про те, що національна ідея має слугувати мобілізації етносу під прапором державності, що для перемоги національного проекту необхідна послідовна боротьба з чужими (а інколи й ворожими) національними міфами та національно-державними ідеями в Україні, активна протидія спробам імперського панування над українською територією. Важливими є міркування Липинського про стабілізуючу роль традиції в громадсько-політичному житті України, про органічний взаємозв'язок традиції й приватної земельної власності, про потребу самовиховання власника в дусі відповідальності перед державою й народом. Так, В. Липинський твердив, що будь-який власник є продуктом традицій. І чим довше він є власником на землі, тим більше він цінує традицію і людей, стає зацікавленим у власній державі («Без традиції немає культури, а без культури – нема нації»), але, як доводить досвід історії, справжня власність є результатом спадковості 5-7 поколінь... Отже, слід погодитися з думкою одного з упорядників видання, що «сьогодні для нас Липинський цікавий передовсім як представник національної консервативної ідеології, як ідеолог цінностей стабільності, органічності та суспільної злагоди...», а тому праці Липинського – це «третя українська «Біблія» після «Кобзаря» і «Історії України-Руси» Грушевського»².

Таким чином, рецензований том суспільно-політичних творів В. Липинського гідно репрезентує перед світовою інтелектуальною спільнотою творчий доробок однієї з найбільш яскравих постатей модерної України та є безперечно цінним джерелом, яке відтепер може без перешкод використовуватися дослідниками історіософії видатного консерватора. Виконане на рівні найвищих археографічних і поліграфічних стандартів, це видання має сприяти активізації інтересу громадськості до «золотого фонду» національної журналістики й – ширше – залученню публіцистичної спадщини українського політичного мислителя до скарбниці європейської суспільної думки. Залишається побажати упорядникам – дослідникам, редакторам, коментаторам – успішно і невідкладно продовжити видання наступних томів публіцистичних і історичних праць та архіву В'ячеслава Липинського.

Світлана ІВАНИЦЬКА

1. Історик Ігор Гирич: «Книгу Липинського повинен мати кожен депутат» / Розмовляла Тіна Пересунько. 2015-08-10. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/istorik-igor-girich-knigu-lipinskogo-povinen-mati-kozhnij-deputat.html>

2. Там само.

